

Literatuur als gebed en huweel

BRON: *Literair Nederland* 3 juli 2019

Door Adri Altink

Het is rond 1955 als de veertienjarige zoon uit een bemiddeld gezin in Chili in de bus in gesprek raakt met een zesjarig straatschooltje dat bolero's zingt: beblaaide voeten, zwart, plakkerig haar en gescheurd hemd. Als hij in de villawijk, waar hij met zijn ouders woont, uitstapt nodigt hij het jongetje uit om mee te eten. Het doet zich te goed aan veel lekkers en krijgt bij vertrek nog wat kleren mee.

De volgende dag meldt het zangertje zich opnieuw en de dag daarop weer. Eerst brengt hij twee andere scharmin-keltjes mee, later een moeder met baby en een klein meisje. Dan maakt de moeder van de veertienjarige een eind aan deze bezoeken. Ze maakt haar zoon duidelijk dat dit niet de juiste manier is om Chili's armoedeprobleem op te lossen.

De veertienjarige is Ariel Dorfman en de scène staat in *Koers Zuid, richting Noord - Een reis in twee talen*. Het is de onlangs opnieuw uitgegeven Nederlandse vertaling van het eerste deel van zijn autobiografie, verschenen in de serie Kritische Klassieken van Uitgeverij Schokland. Het is niet verwonderlijk dat Ariel zich zo begaan voelt met arme mensen. Zijn joodse vader was communist, in 1920 gevlucht uit Odessa; zijn - eveneens joodse - moeder was als kind in 1909 vanwege pogroms haar Oost-Europese geboortestad Kisjniev ontvlucht. De twee leerden elkaar kennen in Argentinië en in mei 1942 werd in Buenos Aires de zoon geboren die ze Vladimiro noemden naar Vladimir Lenin. Hij zou veel later pas zijn tweede voornaam Ariel aannemen, nadat hij zich tussentijds bovendien nog Eddie had genoemd. Die naamwisselingen hebben alles te maken met het geworstel van Dorfman met zijn identiteit in dit eerste deel van zijn biografie, waarin hij meerdere keren moet vluchten (of zoals hij het noemt 'verbannen wordt') en waarin de dood een grote rol speelt.

Engels

In het kort een paar feiten: Ariel Dorfman werd geboren in 1942 als Argentijns staatsburger, maar kwam als drie-

jarige al in Miami in de VS terecht omdat zijn vader moest vluchten voor het regime Peron. Waar hij vrijwel meteen drie maanden in quarantaine in het ziekenhuis belandde wegens longontsteking. Daar kreeg hij te maken met Engelssprekend personeel, met het gevolg dat hij terugkeer in zijn gezin, weigerde om een woord Spaans te spreken. Uit verzet zwoer hij zelfs zijn Spaanse voornaam af en ging zich Eddie noemen omdat dat Amerikaans klinkt. In 1954 volgde het gezin de weg uit 1945 in omgekeerde richting.

Het waren de jaren van het McCarthyisme: in de VS was alles wat naar communisme rook verdacht. Vader Dorfman zocht daarom met vrouw en kind zijn toevlucht in Chili, waar hij als tolk Spaans-Russisch aan de slag kon. 'Eddie' hield echter zolang mogelijk vast aan zijn Amerikaanse identiteit en slaagde er maar moeilijk in ingeburgerd te raken omdat hij nog steeds geen Spaans wilde spreken. Hij ging echter steeds meer van zijn nieuwe land houden, raakte onder de bekoring van de Spaanse taal en paste opnieuw zijn naam aan. Die werd nu Ariel (naar de geest uit *The Tempest* van Shakespeare). Hij ging literatuurles geven en schrijven in het Engels en Spaans. Toch verkreeg hij pas in 1967 het Chileense staatsburgerschap. Zes jaar later vertrok hij opnieuw naar de VS. Hij was één van de medewerkers van de socialist Salvador Allende. Die was via democratische weg gekozen, maar werd in 1973 afgezet door de militaire coup die de door de VS gesteunde Pinochet aan de macht bracht. Dorfman woont nog steeds in de VS, maar keert geregeld terug naar zijn geliefde Chili.

Dood

Koers Zuid, richting Noord heeft niet voor niets de ondertitel *Een reis in twee talen*. Dorfmans persoonlijke ontwikkeling voltrok zich langs de weg van een afstoten en uiteindelijk toch vergroeid raken met twee talen. Een even grote component is zijn ervaring met dood en ballingschap. De biografie opent met een verwijzing naar de dag 'waarop ik had moeten sterven maar niet stierf'. Die dag was 11 september 1973 toen de militairen de presidentiële residentie bestormden om een einde te maken aan Allendes revolutie met de dood van de president tot gevolg.

Dorfman zou op die dag dienst hebben gehad, maar had die geruild met een vriend, die wel omkwam. Dat was niet de enige confrontatie met de dood. Was er al de kritieke toestand als kind met een longontsteking in Miami, na de coup verneemt hij de zelfmoord van vrienden en éénmaal ziet hij actief van de dood af als hij in de gelegenheid is een militair neer te schieten, maar het niet doet.

Taal en dood als rode draad dus. Dit eerste deel van de biografie (het tweede, *Feeding on Dreams; Confessions of an Unrepentant Exile*, nog niet in het Nederlands vertaald) is rond die thema's opgebouwd. De zeventien hoofdstukken wisselen elkaar steeds af met de vaste titels 'Een hoofdstuk dat gaat over de ontdekking van de dood (gevolgd door een tijdsaanduiding)' en 'Een hoofdstuk dat gaat over de ontdekking van het leven en de taal (gevolgd door een tijdsaanduiding)'.

Misrekeningen

Dorfman betoont zich een man van de diepgaande analyse in een zeer persoonlijk relaas met oog voor zijn eigen fouten en zelfs een ruimhartig begrip voor zijn tegenstanders. Over de gebeurtenissen in de jaren 70 bekennt hij, doelend op idealisme van de strijders met te weinig oog voor wereldwijde ontwikkelingen: 'Allendes revolutie was helemaal geen aankondiging van de toekomst maar juist de laatste ademtocht van een verleden dat stierf, en de komende twintig jaar zou blijken dat we tegen het tij van de wereldgeschiedenis in waren gegaan, dat de staatsgreep van generaal Augusto Pinochet er toch wel was gekomen, zelfs al was er niet het geringste op ons aan te merken geweest, zelfs al hadden we niet een van onze talrijke misrekeningen gemaakt, want wij waren de dinosaurussen, wij waren degenen die het verleden meestorsten, wij waren degenen die de mondialisering wilden tegenhouden'.

Prachtig is hoe Dorfman in het hele boek kruisverbanden weet te leggen tussen zijn eigen persoonlijke gevoelens en jeugdherinneringen aan de ene kant en zijn politieke en literaire optreden in andere situaties. Zo krijgt het verhaal van de veertienjarige jongen met het bolerozangertje in Chili een mooie tegenhanger als hij met zijn Chileense vrouw Angélica en hun zoontje Rodrigo in 1968 in Berkeley twee hippies ('midden twintig, ongeveer mijn leeftijd') tegenkomt. Het stel demonstreert hoe het niet de gevangene wil zijn van materiële zaken; ze gedragen zich als een soort *outcasts*. Het raakt Dorfman. Tot ze hem om geld vragen. Dan knapt er iets bij hem en hij denkt

terug aan het straatschoffie dat hij ooit in Chili mee naar huis nam. Dat jongetje had geen keus en zou nooit kunnen ontsnappen aan kou, modder, verkrachtingen en dakloosheid: 'Hij zong bolero's omdat het zijn enige manier was om zijn dood uit te stellen. Heel anders dan deze hippies, bij wie de armoede kunstmatig en zelfgezocht was en in een oogwenk kon worden afgeschud'. Ze hadden volgens hem geen benul van wat werkelijke armoede was: 'Ik wilde ze beetpakken en ze hun illusies uit hun ogen rammelen (...) ze dwingen (...) naar de echte wereld te kijken, ik wilde ze toefluisteren dat je geen eind maakt aan onderdrukking en repressie door af te haken maar door ertegen in opstand te komen'.

Verhalen

Na 11 september 1973 worstelt Dorfman een tijd met de vraag waarom hij op zo'n bizarre manier ontkomen was. Oude vrienden vertellen hem dat hij die schuldvraag los moet laten omdat zijn betekenis ligt in het vertellen van het verhaal zodat de dood van de anderen zin heeft gehad. Dorfman werpt zich daarna volop op de literatuur. Hij geeft les, leest veel en schrijft. Op een 'wonderbaarlijke avond' leest hij *Die Verwandlung* van Kafka en 'ik (...) begreep dat de literatuur een gebed en een houweel kon zijn, een uitweg uit de vastgevroren wereld waarin we opgesloten blijken te zitten, de enige stem die we kunnen verheffen tegen de dood en de eenzaamheid'.

Laat deze machtige rol van de literatuur niet onopgemerkt blijven. Boeken als *Koers Zuid, richting Noord* moeten blijven verschijnen!